

Denis Kuzmin

Savolaisten osuus Venäjän Karjalan asuttamisessa paikannimistön valossa

Artikkelissa sovelletaan nimistöntutkimusta asutushistorian tutkimukseen ja pyritään näin saamaan uutta ja tarkempaa tietoa Karjalan väestön alkuperästä. Paikannimiaineiston valossa voidaan melkoisella varmuudella sanoa, että eräät Venäjän Karjalan nimistössä esiintyvät vesistönimet ovat verrattain nuoria ja peräisin vasta 1600-luvun alusta. Ne voidaankin yhdistää savolaisasutuksen leviämiseen.

Savon maakunnan ja heimon juuria on haettu Karjalasta.¹ Muinaiskarjalaa puhuvaa väestöä alkoi siirtyä sekä Karjalan kannakselta että Laatokan tienoilta Saimaan vesistöalueelle noin vuodesta 1000 lähtien.² Pääsyynä karjalaisten siirtymiseen tulevan Suur-Savon alueelle oli turkiseläinten pyyntitoiminta, joka oli aktivoitunut vuosituhsien vaihteessa turkiksien kysynnän vilkastumisen takia.³ Alueelle oli myös helppo muuttaa tuttuja ja hyviä vesireittejä pitkin.⁴ Karjalaisasutus ei silti saapunut tyhjiöön, vaan alueella asui ainakin saamelaisväestöä, josta kertoo mm. 1500-luvun asiakirja-aines.⁵ Savossa asui myös muitakin etnisiä ryhmiä, kuten hämäläisperäistä väestöä.

Perinteisen näkökulman mukaan savolaiset ovat kielellisesti yksi alkukarjalaisten haara, josta he alkoivat eriytyä kulttuurisesti sen jälkeen, kun kolme karjalaispogostaa piti luovuttaa Ruotsille vuonna 1323 solmitun Pähkinäsaaren rauhahan mukaisesti. Savilahden pogosta eli tuleva Sydän-Savon alue joutui osaksi ruotsalaisten hallintoa. Voidaan olettaa, että alueen muinaiskarjalaa puhuvat väestöryhmät joutuivat samal-

la länsieurooppalaisten kulttuurivaikutteiden piiriin.

Keskiajan lopulla eli 1500-luvun alussa savolaisten asutuksen pohjoisreuna oli noussut Kuopion korkeudelle (suunnilleen Pieksämäki–Varkaus–Heinävesi-linjalle).⁶ Mutta jo 1500-luvun puolivälistä alkaen useat seikat – ennen muuta jatkuva verotuksen kiristyminen, ilmaston kylmeneminen, kaskitalous sekä mahdollinen väestönlisäys – olivat aiheuttaneet savolaisten asutuksen leviämisen pohjoiseen, länteen ja itään, mistä todistavat savolaismurteiden esiintymisalueet Suomessa, Raja-Karjalassa ja Ruotsissa.⁷

1. Kielimaantieteellisesti Karjala on laaja ja epäyhtenäisenkin käsite. Karjala on osa Suomea ja osa Venäjää. Suomen Karjalaan on luettu Karjalankannas, Laatokan Karjala (jonka itäisin osa on Raja-Karjala), sekä Etelä- ja Pohjois-Karjalan maakunnat. Venäjän Karjala muodostuu nykyään Karjalan tasavallasta, johon kuuluvat Vietnan Karjala ja Aunuksen Karjala. Venäjällä on toinenkin Karjala eli Tytär-Karjala (Novgorodin Karjala ja Tverin Karjala). Venäjän Karjalasta on käytetty myös nimityksiä Itä-Karjala ja rajantakainen Karjala. Suomen Karjalassa puhuttiin suomen karjalan murteita eli suomen kielen kaakkois- ja savolaismurteita. Venäjällä puhutaan karjalan kieltä eli varsinaiskarjalaa, liivviä ja lyydiä. Suomen puolella karjalan kieltä on vanhastaan puhuttu Pohjois-Karjalan itäisimmässä pitäjissä, Itä-Kainuussa, sekä entisessä Raja-Karjalassa. Marja Torikka (2004) *Karjala – kieli, murre ja paikka*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 129. http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisu/julk129/karjala_sisalto.shtml (03.05.2012).

2. Heikki Leskinen (1999) 'Suomen murteiden synty', teoksessa Paul Fogelberg (toim.) *Pohjan poluilla. Savolaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kändedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: 363.

3. Kauko Pirinen (1988) 'Savon keskiaika'. *Savonhistoria I. Toinen, kokonaan uudistettu laitos*, Kuopio: Kustannuskiila Oy, 356.

4. Hannele Wirilander (1982) *Mikkelin pitäjän historia vuoteen 1865*, Mikkeli: Mikkelin maalaiskunta, Mikkelin maaseurakunta, 23–39.

5. Toivo Immanuel Itkonen (1948) *Suomen lappalaiset vuoteen 1945*, Porvoo: WSOY, 92–03, 97–98.

6. Heikki Leskinen (1998) 'Karjala ja karjalaiset kielen- tutkimuksen näkökulmasta', teoksessa P. Nevalainen – H. Sihvo (toim.) *Karjala – Historia, kansa, kulttuuri*, Helsinki: SKST 705, 357.

7. Eino Jutikkala (1958) *Suomen talonpojan historia. II painos*, Turku: SKS, 98–99, 102.

Nykyiset pohjoissavolaiset alueet, Kainuu ja Kuusamo, saivat savolaisasutuksen vasta 1600-luvulla.⁸

Paikannimistö lähteenä

Paikannimistö⁹ on ainutlaatuinen kielitieteen ja asutushistorian lähdeaines, koska se yleensä säilyy hyvin sukupolvesta toiseen, jos vain on väestönjatkuvuutta. Nimillä on ollut myös taipumusta siirtyä entiseltä asutusryhmältä seuraavalle, kun nämä ovat olleet keskenään tekemisissä. Sitä paitsi monet vanhat paikannimet palautuvat aikaan, jolta ylipäänsä ei välttämättä ole säilynyt lainkaan kirjallista lähdeaineistoa.

Paikannimien käyttö historian lähteenä on jo kauan ollut tavallinen metodi Suomen varhais historian tutkimuksessa.¹⁰ Paikannimitutkimuksen aineistoa käytetään usein asutuksen alkupe- rää ja etnisten väestöryhmien muodostumista koskevien kysymysten valaisemisessa. Tiedot saattavat viitata tiettyjen kielyhteisöjen muinaisiin asuttamisrajoihin, ja niiden avulla on mahdollista määrittää väestön muuttoliikkeen ajan- kohta samoin kuin muuttajien käyttämät reitit. Tämä perustuu siihen, että ihminen omaksuessaan äidinkielen omaksuu myös itseään ympäröivän paikannimisysteemin. Kun hän joutuu antamaan nimiä maantieteellisille kohteille uudella asuma-alueella, hän käyttää hyväksi samoja rakenteellisia, sanastollisia ja semanttisia nimeämismalleja, jotka ovat entuudestaan tuttuja jo asutuksen lähtöalueella.¹¹ Paikannimet saattavat levitä asutuksen mukaan myös siirrynnäisi- nä, ja tällaisia nimiä kutsutaan siirrynnäisnimik- si.¹²

Juuri näihin paikkojen nimeämisen rakentei- siin pohjautuu artikkelissa käytetty levikkimeto- di, joka on arvokas etnohistoriallisten tutkimus- ten kannalta. Menetelmä tavoittelee tietyille kielyhteisölle ominaisten nimeämismallien löy- tämistä. Levikkimethodi on hyödyllinen varsinkin nuorehkojen nimistö- ja nimeämissysteemien tarkastelussa, ja Venäjän Karjala on tässä mieles- sä varsin sopiva mallimetodiikan käyttöön, kos-

ka se asutettiin suhteellisen myöhään. Alueen nykyisen asutuksen muodostumisprosessi alkoi pääasiassa 1500-luvulla, vaikka itämerensuoma- lainen eräkulttuuri oli kehittynyt siellä jo aikai- semmin. Tarkastelua tukee Karjalan alueelta ke- rätty rikas paikannimiaineisto.

Levikkimethodin tulokset riippuvat merkittä- vässä määrin kartoitettavien nimimallien oi- keasta valinnasta. Ei ole mahdollista käyttää kaikkia malleja, koska monet niistä ovat niin yleisiä (esimerkiksi lahdennameä muodostava Savilahti-malli tai järvennameä muodostava Leppälampi-malli), että tuloksena olisi koko kie- lialueen suhteellisen tasaisesti kattava levikki- tyyppi. Todellisten tulosten saamista varten tu- lee käyttää sellaisia nimeämismalleja, joilla on rajallinen leviämialue ja jotka ovat olleet pro- duktivisia vain vähän aikaa tai jotka ovat kuulu- neet vain tietyn väestöryhmän paikannimistöön. Näiden levikki on selvärajainen, ja sillä on selvä asutushistoriallinen tausta.¹³ Juuri tällaisten ni- meämismallien levikkien selvittämisen pohjalla on mahdollista tehdä asutushistoriallisia johto-

8. Jorma Keränen (1986) 'Uudisraivauksen ja rajasotien kausi', *Kainuun historia*, Kajaani: Kainuun maakuntaliito, 345, 391; Jukka Kokkonen (2002) *Rajaseutu liikkeessä. Kainuun ja Pielisen Karjalan asukkaiden kontaktit Venäjän Karjalaan kreivin ajasta sarkasotaan (1650–1712)*, *Bibliotheca historica* 79, Helsinki: Hakapaino Oy, 25, 38, 132.

9. Tutkimuksen pohjana ovat Karjalasta kerätyt paikan- nimimateriaalit, joita säilytetään Venäjän Tiedeakate- mian Karjalan tiedekeskuksen kielen, kirjallisuuden ja historian instituutin (ИЯЛИ КарНЦ РАН) tieteellisessä nimiarkistossa, ja Kotuksen Nimiarkiston paikannimi- kokoelma.

10. Eero Kiviniemi (1971) *Suomen partisiippinimistöä*, Helsinki: SKS, Eero Kiviniemi (1977) *Väärät vedet. Tutki- mus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa*, Helsinki: SKST 337, Jouko Vahtola (1980) *Tornionjoki- ja Kemijoki- laakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historial- linen tutkimus*, *Studia Historica Septentrionalia* 3, Rovaniemi.

11. Eero Kiviniemi (1977) 6–7.

12. Eero Kiviniemi (1975) *Paikannimien rakennetyypeistä*, Helsinki: SKS, 45.

13. Eero Kiviniemi (1980) 'Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona', *Virittäjä* 4, 329.

päätöksiä jonkin alueen asuttamisen kronologiasta, asutuksen leviämisuunnista ja -reiteistä sekä siitä kuinka erilaiset etniset ryhmät ovat osallistuneet sen asuttamiseen.

Kielen ja asutuksen suhde ei silti ole yksinkertainen. Uusien ilmiöiden juurtuminen kieleen tai nimistöön ei välttämättä edellytä laajaa väestönsiirtoa: pienetkin ihmisryhmät voivat tuoda mukanaan paikannimityyppjä entiseltä asuma-alueeltaan. Terho Itkonen mainitsee esimerkiksi Päijänteen ympäristön hämäläismurteet, jotka ovat savolaistuneet suhteellisen myöhään ja ilman huomattavia väestön siirtoja.¹⁴ Osa innovaatioista voi olla myös vain kulttuurilainaa maantieteellisiltä naapuriväestöiltä, ja tässä tapauksessa kielelliset uutuudet voivat siirtyä alueesta toiseen, vaikkei kukaan muuttaisi minnekään. Itse nimeämismuotikin saattaa muuttua, esimerkiksi luonnonmaiseman muuttuessa.

Seuraavassa pyritään todistamaan, että eräät Venäjän Karjalan nimistössä esiintyvät paikannimet voidaan yhdistää savolaisasutuksen leviämiseen. Apuna käytetään nykyisen Karjalan tasavallan nimistössä esiintyviä vesistönimimalleja.

Pahakala(inen)

Pahakala(lampi)-nimimalli esiintyy Venäjän Karjalan nimistössä viiden järven nimessä varsinaiskarjalaisten puhuma-alueella. Niistä yksi on tallennettu Länsi-Vienan lounaisosassa, Kontokin Tetriniemen kylän tienoilla, kaksi Repolan pitäjässä – lähellä Koroppia ja itse Repolaa – yksi Paatenen länsiosassa Čiässalmen kylän nimistössä ja viimeinen Mäntyselän pitäjän Keldavuarassa.

Pahakala-nimimallin päälevikki sijoittuu suppealle alueelle Suomen Pohjois-Karjalassa, mikä todistaa, että malli on syntynyt nimittäin täällä ja kulkeutunut itään eli Venäjän Karjalaan nimenomaan Pohjois-Karjalasta (kartta 1).

Pahakala-nimimalli liittyy pikkulampiin, joita on Suomessa kolmattakymmentä asuissa *Pahakala(lampi)* tai *Pahakalainen*. Nimeämisper-

rusteena on voinut olla vedenkokouman vähäantisuus.¹⁵ Toisaalta jotkut lammista on mainittu kalaisiksi, joten nimien asiatausta voi olla muukin kuin kalattomuus. Esimerkiksi karjalan kielessä sana *paha* tunnetaan merkityksessä ”mitätön tai pieni”.¹⁶ On hyvin mahdollista, että Pahakala-nimien taustana on juuri kalojen pieni koko. Tähän viittaa myös Raja-Karjalasta tallennettu tieto, jonka mukaan Pahakalainen-järvesä on vain pieniä ahvenia.¹⁷

Pahakala-nimien levikki Suomen alueella viittaa siihen, että suurin osa Venäjän Karjalassa tallennetuista paikannimistä sijaitsee aivan nimen päälevikkialueen läheisyydessä, Suomen ja Venäjän valtiorajan tuntumassa. Nimityyppi on siten epäilyksettä kulkeutunut nykyiseen Venäjän Karjalan nimistöön Suomen puolelta. Tästä todistaneet myös Länsi-Vienassa Kontokin pitäjässä sijainneesta Tetriniemen kylästä tallennettu perimätieto, jonka mukaan Bogdanov-suvun esi-isät ovat tulleet Vianaan Nurmekselta 1700–1800-lukujen vaihteessa.¹⁸ Kotimaisten kielten keskuksen paikannimikokoelma todistaa samoin, että tyyppi on tuttu myös Nurmeksen pitäjän nimistössä.

Avoimeksi jää kuitenkin kysymys tuon väestön alkuperästä, joka on tuonut tyyppin Venäjän Karjalaan. Ennen Stolbovan rauhaa Pohjois-Karjalan alue kuului Käkisalmen lääniin ja oli pääasiassa karjalaisten asuttama. Mutta 1600-luvun puolivälissä, ruptuurisodan jälkeisinä vuosina, suurin osa kantaväestöä muutti Venäjälle. Jos

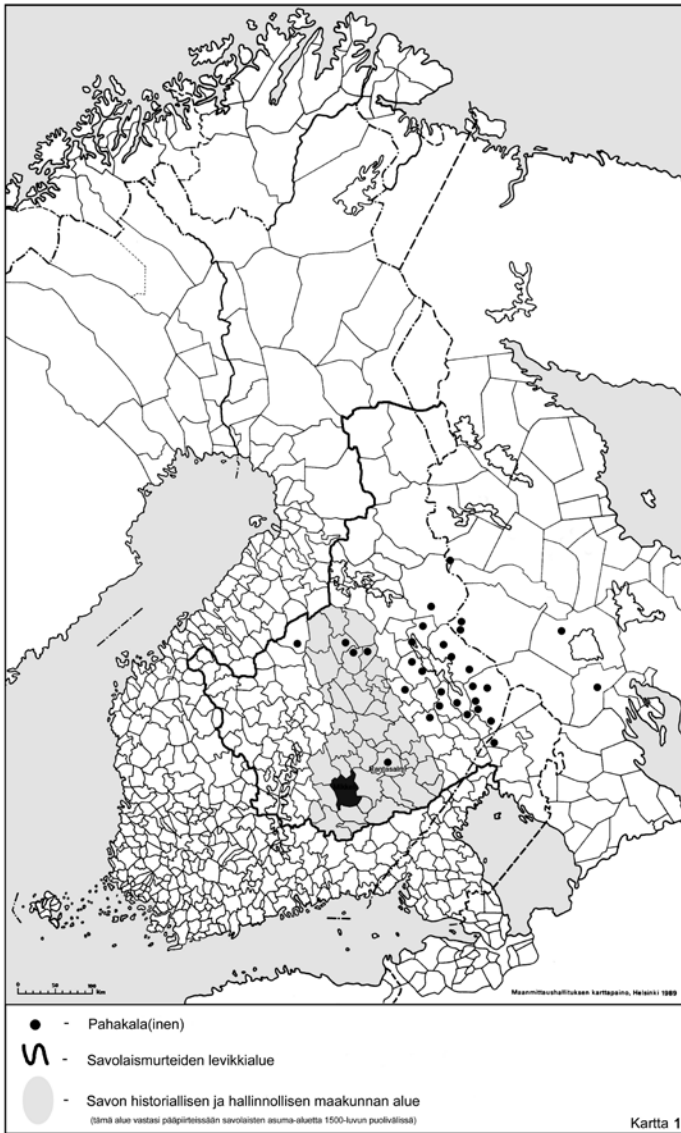
14. Terho Itkonen (1980) *Suomen kielen kantasuomalaiset juuret*. Alustus ”Suomen väestön esihistorialliset juuret”-symposiumiin (Tvärminne 1980). Käsikirjoitus, 14.

15. Eero Kiviniemi (1990) *Perustietoa paikannimistä*, Helsinki: SKS, 215.

16. *Karjalan kielen sanakirja* (1993). IV osa. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI, 4, Helsinki.

17. Kotimaisten kielten keskuksen nimiarkisto.

18. Rafael Engelberg (1912) *Kansantietoja Pohjois- ja Itä-Suomesta ja Venäjän-Karjalasta*. Helsingissä, 102; Toivo I. Itkonen (1928) 'Karjalaiset', *Suomen suku. II osa*, Helsinki, 1.

Pahakala-malli olisi ollut produktiivinen karjalaisten poismuuton aikana, olisi Karjalassa kukaat löydettävissä mallin lukuisampia esiintymiä. Nimityyppi on kuitenkin Karjalassa harvinaisen. Näin ollen onkin mahdollista ajatella, että Pahakala-nimisiä lampia tuli Käkisalmen pohjoisosan nimistöön vasta karjalaisten muuton jälkeen. Nimityyppi onkin Suomen Pohjois-Karjalassa savolaista alkuperää. Suomessa malli ei nähtävästi ollut produktiivinen kovinkaan pitkään, koska nimiä on levikkialueen ulkopuolella

vain vähän. Toisaalta on myös mahdollista, että osa nimistä kulkeutui Karjalan nimistöön mallin omaksuneiden yksittäishenkilöiden tai jonkun karjalaisväestön pienemmän ryhmän mahdollisen muuton seurauksena 1600–1700-lukujen vaihteessa eli aikakautena, jolloin muutto ei enää ollut laajaa luonteeltaan.

Voidaan olettaa, että karjalaisten väestön poismuuton jälkeisinä vuosina Savosta tulleella väestöllä oli tarve nimetä juuri pieniä vesistöjä. Väestön vaihtumisen aikana nimistöä nimit-

täin tavallisesti katoaa juuri pienten luontokoh-
teiden nimityksiä. Nähtävästi savolaiset vastasi-
vat uusien piennimien muodostamisen tarpee-
seen luomalla Pahakala-mallin. On myös mainit-
tava, että malliin perustuva nimi mainitaan
Rantasalmen Tuusniemellä jo 1560-luvun asia-
kirjassa (muodossa *Pahankalan randa*).¹⁹ Sillä
tavalla on mahdollista olettaa, että tyyppi on voi-
nut syntyä juuri Pien-Savossa ja levitä sieltä asu-
tuksen mukaan Suomen Pohjois-Karjalaan
1600-luvulla.

-vesi

Kartalla *-vesi*-perusosan sisältävät paikannimet
keskittyvät lähinnä Sisä-Suomen järvalueelle,
pääasiassa nykyisten savolaismurteiden puhu-
ma-alueelle. Suomen peruskartoissa on lähes
400 *-vesi*-loppuista paikannimeä, joista suurin
osa on vesistönimiä – joko järvien tai niiden
osien nimiä. Loput *-vesi*-loppuiset nimet ovat
kylien, kulmakuntien, talojen tai luonnon- ja
kulttuuripaikkojen nimiä.²⁰ Monet Suomen ve-
det ovat merkittäviä reittivesiä, ns. vanhojen ve-
sikulkureittien osia.²¹ Suomessa *-vesi*-loppuiset
nimet esiintyvät usein lähellä toisiaan, mikä viit-
taa vahvasti siihen, että nimet eivät ole synty-
neet toisistaan riippumatta. Näin ollen on mah-
dollista puhua nimien synnystä analogisesti,
toisin sanoen jonkin toisen lähellä olevan *-vesi*-
loppuisen paikan mukaan.

Tämän nimeämismallin juuret ulottuvat aina-
kin keskiaikaan. Ilmeisesti varhaisimmat mai-
ninnat *-vesi*-loppuisista nimistä ovat Pähkinä-
saaren rauhansopimuksessa.²² Kannaksella mai-
nitaan nimittäin Suomenvesi ja Ylävesi (venäjäk-
si Соумовиси ja Уловежи).²³ Alkuperäinen
rauhansopimusasiakirja ei silti ole säilynyt nyky-
aikoihin, ja sen venäjänkielinen kopio on nuorin,
1600-luvulta. Toisaalta nämä *-vesi*-loppuiset pai-
kannimet mainitaan myös latinankielisessä ko-
piossa, joka on 1400-luvun lopulta (*Somauesi* ja
Yliuesi). Alkuperäisin asiakirja lienee ollut suu-
rella todennäköisyydellä slaavinkielinen, koska
kaikkien käsitteiden pohja on ajateltu juuri slaav-

viksi.²⁴ Täten on mahdollista olettaa, että nimi-
tyyppi on ollut käytössä karjalaisilla alueilla lä-
hellä Viipuria ainakin 1400-luvulla, mutta mitä
todennäköisimmin jo 1300-luvulla. Kun rajalin-
jan eteläisin osa, joka ulottui Viipurin itä- ja poh-
joispuolelta Saimaan etelärannalle on kiistaton,
niin on varsin todennäköistä, että nimityyppi on
1400-lukua vanhempi. Ruotsille luovutetulla
alueella karjalaisten haltuun jäivät maat ja apa-
japaikat. Suomennettuna tämä sopimuksen
kohta kuuluu seuraavasti: ”Meidän novgorodilai-
silla kihlakunnillamme on maalla ja merellä ja
apajapaikoissa Ylivesi puoliksi kaikissa suhteis-
sa... Suomenvesi puoliksi...”²⁵ Maininta voidaan
selittää niin, että karjalaisilla oli ollut noilla

19. Timo Alanen (2006) *Pien-Savon maantarkastusluet-
telo vuosilta 1562–64*, Helsinki: Kotimaisten kielten tutki-
muskeskus, 115.

20. Suomalainen paikannimikirja (2007). Jyväskylä, 500.

21. Aimo Hakanen (1989) ’Liekovesi ja Hauhajärvi’, *Sa-
nanjalka* 31, 55.

22. Pähkinäsaaren rauhan rajaviivaa pidetään perinteis-
esti ensimmäisenä idän ja lännen välisenä rajana Suo-
messa. Viime aikana käsitys vuoden 1323 rauhasta ja sen
rajasta on muuttunut. Jukka Korpela olettaa esimerkiksi,
että Pähkinäsaaren rauhan taustana on vain kaupparau-
ha ja sopimuksen tavoitteena oli taata kansainvälisen
kaupan rauhallinen sujuminen Nevaa pitkin. Hänen mu-
kaan tarkkaa rajalinjaa Suomen metsien läpi ei ollut, kos-
ka Venäjän ja Ruotsin territoriaaliset valtiot olivat silloin
vasta kehitymässä ja kenenkään mieleen ei olisi tullut
mennä metsään merkitsemään rajamerkein valtakun-
tia erottavaa yhtenäistä linjaa ennen keskiajan viimeisiä
vuosikymmeniä. Täten rauhan aikana rajaviivalla ei ollut
mitään merkitystä ennen kuin Ruotsin ja Venäjän valta-
kunnat alkoivat järjestäytyä suvereneiksi territoriaalival-
tioiksi 1400-luvulla. Sitä paitsi hänen mukaansa metsien
asukkaat eivät tunteneet pysyvää maanomistusta eivätkä
rajan käsitettä keskiajalla. Korpela ei silti sulje pois mah-
dollisuutta, että raja jakoi kuitenkin jotakin Kannaksella
ja Pohjanlahdella ja täten karjalais-novgorodilainen alue
oli merkitty. Korpela (2006) ’Keskiaikainen itäraja läpi
itäisen Fennoskandian metsävyöhykkeen – mikä se on!’,
Historiallinen Aikakauskirja 104, 456–457, 463.

23. Грот Я.К. (1877) ’Ореховецкий договор’,
*Записки Императорской Российской Академии
Наук. Том 31, № 3, Спб.*, 3–4.

24. Jukka Korpela (2006) 456.

25. Грот Я.К. (1877) 3–4.

alueilla ikivanhoja nautinta-alueita. Mainitut paikannimet ovat tuttuja nyky-Viipurinkin tienoilla.

Nimeämismalli syntyi luultavasti karjalaisten keskuudessa. Epäsuorasti tästä kertoo Suomenvesi-paikannimikin. Etnisten ryhmien nimistä eli etnonyymeistä muodostetut paikannimet syntyvät tavallisesti eri etnisten väestöryhmien vuorovaikutuksesta, ja niitä onkin usein käytetty todisteena väestöliikkeistä. Näin ollen myös nimi Suomenvesi on voitu antaa (varsinais)suomalaisen käyntipaikan tai eräomistuksen perusteella. Ruotsin vallan kiinnostuksen lisääntyminen kyseiseen alueeseen on alkanut 1200-luvulla, ja aktiiviset toimenpiteet tällä suunnalla ajoitetaan 1260-luvulle.²⁶ On mahdollista, että Suomenvesi-nimi on sidoksissa tähän periodiin ja silloin tapahtuneeseen asuttamis- tai erätoimintaan. Kannaksella ja Kaakkois-Suomessa tavataan muitakin Suomi-alkuisia paikannimiä.²⁷ Sitä paitsi Viipurinlahden alueelta tunnetaan jonkin verran myös muuta mahdollisesti varsinaissuomalaisperäistä nimitystä, joka on peräisin ennen muuta Mynämäen ja Aurajoen länsipuolelta. Kyseessä olevan nimityskerrostuman on ajateltu liittyvän varsinaissuomalaiseen eränautintaan.²⁸ Todisteita yhteyksistä Varsinais-Suomen ja Karjalan Kannaksen välillä esitetään mm. Niilo Valosen Suomen perinnerajoille omistetussa artikkelissa.²⁹ Myös Kauko Pirinen on tulkinnut, että Länsi-Karjalan rannikko ja sen pohjoispuolinen sisämaa Saimaan rannoille saakka on saanut uudisasukkaita mm. lännestä, lähinnä Varsinais-Suomesta.³⁰

Kuitenkin -vesi-loppuinen nimimalli esiintyy vain vähäisessä määrin karjalaisalueilla, esimerkiksi Laatokan Karjalan nimistössä. Onkin mahdollista, että Pähkinäsaaren rauhan solmimisen aikaan malli ei ollut vielä saanut laajaa levikkiä, ja kolmen karjalaispogostan luovuttamisen jälkeen tyyppin kehittyminen tapahtui jo alueella, josta sittemmin muodostui sydän-Savo. Samalla pitää kuitenkin ottaa huomioon, että Novgorodista löydettyssä 1300–1400-lukujen vaihteen

tuohikirjeessä mainitaan järvi nimeltä **Коне́вые воды** (Konevyje vody)³¹, joka on epäilemättä käännöslaina karjalaisesta muodosta *Orihvesi (nykyisin Orivesi). Järvi sijaitsee nykyään Joensuu ja Savonlinnan välissä, mutta ennen Stolbovan rauhaa alue kuului Käkisalmen läänin Ilomantsin pogostaan. Ilomantsin pogostassa ja Käkisalmen karjalaisten eräalueilla on myös muita -vesi-loppuisia paikannimiä.

Itse Savossa malli esiintyy monta kertaa jo 1500-luvun puolivälin asiakirjoissa: esimerkiksi nimissä Iisvesi (1552), Maavesi, Onkivesi, Paasvesi, Porovesi (1561), Lietvesi (1562), Suvasvesi, Enonvesi (1563), Heinävesi (1571) ja Harvionvesi (1559–1565).³²

Avoimeksi jää toistaiseksi kysymys -vesi-paikannimimallin synnystä Hämeessä. Malli esiintyy myös itähämmäläisellä alueella asiakirjoissa melko varhain, esimerkiksi Kuorivesi (1449, nykyisin Kuorevesi), Mallasvesi (1462), Orihvesi (1466, nykyisin Orivesi).³³ Ei ole aivan selvää, onko malli syntynyt Hämeessä itsenäisesti vai onko kyseessä karjalais-savolainen nimitystyyppi, joka on ulottunut Hämeeseen saakka. Nimitystyyppi esiintyy Hämeessä samoin kuin Savossa ja Karjalassa järvien ja niiden osien nimissä. Myöhemmänä aikana edellä mainitulla alueella ja hämmäläisten eräalueilla asiakirjoissa esiintyvät

26. Kyösti Julku (1987) *Suomen itärajan synty*. Studia historica septentrionalia 10. Rovaniemi, 87, 89

27. Julku (1987) 74.

28. Jukka Korpelan oletuksen mukaan Varsinais-Suomesta muutti itään pakanallista väestöä ruotsalaiskolonisaation ja -vallan tieltä 1100-luvulta. Ks. Jukka Korpela (2004) *Viipurin läänin historia II: Viipurin linnaläänin synty*, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 55, 71.

29. Niilo Valonen (1974) 'Suomen itäraja perinnerajana', *Kalevalaseuran vuosikirja 54*, Helsinki, 458.

30. Pirinen (1988) 393.

31. А.А. Зализняк (2004) *Древненовгородский диалект*. Москва: Языки славянской культуры, 623.

32. *Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–1565*. Suomen vanhimmat tuomiokirjat, (1954), Helsinki, 255.

33. Suomalainen paikannimikirja (2007) 196, 258, 306.

moneen kertaan tähän nimitysyyppiin kuuluvat paikannimet, kuten Ruovesi, Toisvesi, Vaskivesi (1552), Pihlajavesi (1552), Hankavesi (1570) ja Armisvesi (1571). Samaan aikaan hämäläisalueen pohjoisosassa vuonna 1560 perustetun Rautalammin pitäjän nimistössä on 13 -vesi-loppuista nimeä. Näitä ovat muun muassa Hankavesi, Konnevesi, Kuuhankavesi, Kuusivesi, Kynsivesi, Lannevesi, Leinonvesi, Leppävesi, Niinivesi, Petäjävesi ja Pielavesi.³⁴ Rautalammi olikin tuona aikana Savon naapuripitäjä, ja alueen sukunimistöä päätellen lähes 80 prosenttia sen väestöstä oli alkuperältään savolaista.³⁵ Ei siis ole aivan selvää, onko -vesi-loppuisten paikannimien runsaus tällä alueella savolaisasutuksen leviämisen seuraus vai onko niiden synty pikemminkin sidoksissa hämäläisten erätoimintaan Rautalammin pitäjän alueella. Kysymys karjalais-savolaisen ja hämäläisen mallin mahdollisesta yhteisestä alkuperästä jää siis toistaiseksi avoimeksi.

Suomen ruotsinkieliset *-vatten*-perusosaiset järvennimet ovat keskittyneet ruotsalaisen Pohjanmaan koillisosaan. Niiden on otaksuttu olevan yhteydessä Norrlannin vastaavaan perusosatyyppiin. On mahdollista, että *-vatten*-nimien läheisten seutujen *-vesi*-nimet perustuvat läntisiin ruotsalaisiin vaikutteisiin.³⁶ Arkeologisen aineiston valossa Etelä-Pohjanmaan ja Keski-Skandinavian välillä on ollut tiiviitä yhteyksiä ainakin 300-luvulta alkaen.³⁷

Nykyinen mallin leviämisaalue on käytännöllisesti katsoen täysin savolaismurteiden alueella (kartta 2). Nimimallia on otaksuttavasti käytetty uusien paikkojen nimeämisessä lähinnä 1400- ja 1500-luvuilla. 1600-luvulta alkaen tyyppi ei ilmeisesti enää ole ollut kovin suosittu uusien paikkojen nimeämisessä. Tätä todistaa sekä Käkisalmen läänin että Pien-Savosta pohjoiseen ulottuvien alueiden nimistö, jossa mallia tavataan vain harvoin.

Näin ollen voidaan *-vesi*-loppuisen nimimallin levikin nykyisessä rajantakaisessa Karjalassa tulkita savolaisten asutusleviämisen tulokseksi. Venäjän Karjalan nimistössä onkin yhdeksän

-vesi/-vezi-perusosaa sisältävää paikannimeä.³⁸ Vienassa malli esiintyy suurempien vesistöjen osien nimenä oleellisesti samaan tapaan kuin Suomen alueella, esimerkiksi Nuokkijärven ja Tuoppajärven järven osina. Mainittakoon, että myös Raja-Karjalassa entisen Salmin pitäjän nimistössä on tallennettu Laččuvezi-nimi, joka esiintyy Laatokan osan nimenä.

Karjalassa tyyppi on suhteellisen myöhäinen, koska tiedetään, että savolaiset ovat alkaneet ottaa uusia maita käyttöön 1600-luvulta alkaen. Näin ollen *-vesi/-vezi*-loppuisten vesistönimien leviäminen kohti itää on mahdollista yhdistää tähän aikakauteen. Vienan Karjalassa nykyisen asutuksen synty alkoi suurin piirtein 1600- ja 1700-luvun vaihteessa. Perimätiedot ja harvat asiakirjat näistä asutuksista, joiden nimistössä on *-vesi/-vezi*-loppuisia paikannimiä, kertovat Ruotsista (eli Suomesta) tulleista ihmisistä. Esi-

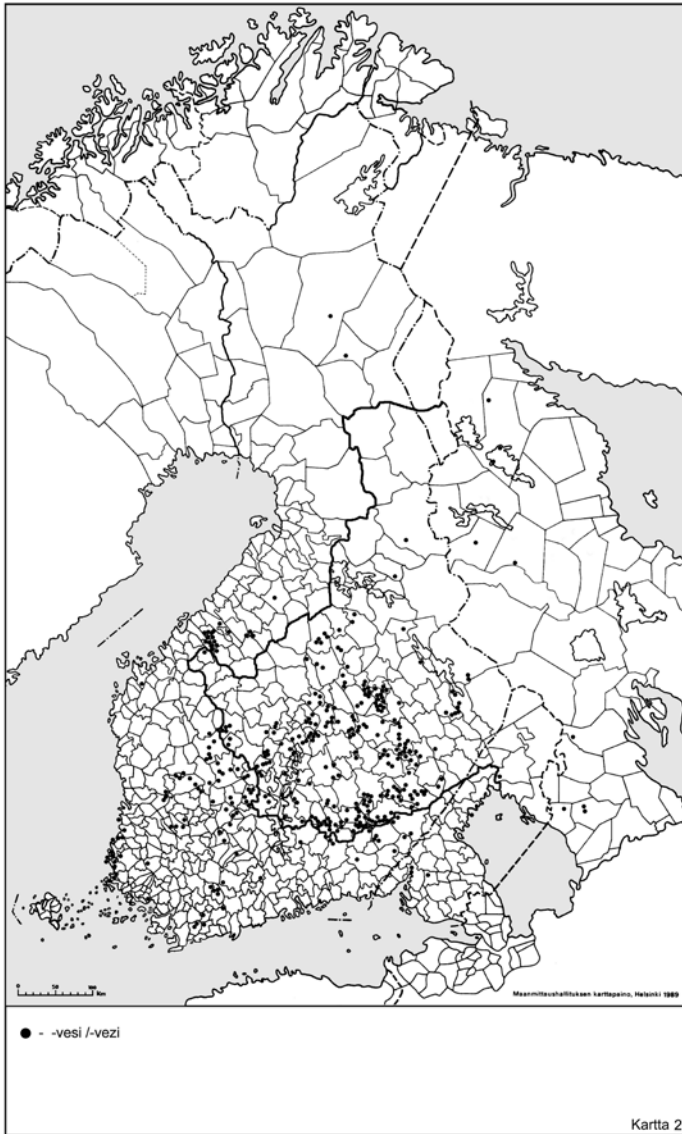
34. *Nimiarkisto*, Kotus, Helsinki.

35. Kauko Pirinen (1982) *Savonhistoria II:1 Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534–1617*, Pieksämäki: Kustannuskiila Oy, 270.

36. Peter Slotte (1972) 'Erään kielirajan järvennimiiä', *Kalevalaseuran vuosikirja* 52, Helsinki, 330–332.

37. Vilku Kustaa (1970) 'Kainuu – Kvænland, norjalais-ruotsalais-suomalainen probleemi', *Kalevalaseuran vuosikirja* 50, 273; Matti Huurre (2004) *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*, Helsinki: Otava, 167.

38. Vienan Karjala: *Liinavezi* (Pizmalaksi Jyskyjärvi), *Suovesi* (Kostamus Kontokki), *Halkivesi* (Kiestinki), *Niskovesi* (Kuukasjärvi Kiestinki), *Valaisvesi* (Valasjoki Kiestinki); Aunus: *Buoluvezi* (Toraijärvi Kotkatjärvi), *Soudovezi* (Keskoijärvi Kotkatjärvi), *Ristuvezi* (Kukoinvuara Vitele) ja *Kalavezi* (Säpsärvi Vuohtjärvi). Sitä paitsi Raja-Karjalan Suistamon Alatun kylän nimistössä on lampi nimeltään Lähdevesi. Mainittakoon, että Karjalan venäjänkielisessä nimistössä Uikujärven ympäristössä on myös kaksi lampea, jotka voisivat kuulua tähän ryhmään: *Беловодная* (sm. *Valkeavetinen) (Koikinitis) ja *Черные воды* (sm. *Mustatvedet) (Uikusaari). Venäjänkielisessä nimistössä *воды/водный* -tyyppi on harvinainen. Edellä mainittujen esimerkkien lisäksi sitä esiintyy tietojeni mukaan vain Arkangelin alueella, Karjalan tasavallan rajalla entisen Čelozero-kylän nimistössä: *Черноводное озеро* (sm. *Mustavesijärvi). Epäilyttävää on kuitenkin se, että ao. venäläisnimet liittyvät pikkulampiin.

merkiksi vuonna 1763 Jyskyjärven Pizmalahdes-
sa asui Pjotr Fofanov, joka oli tullut Ruotsista ja
kastettu ortodoksiseen uskoon.³⁹ Kontokin vo-
lostin Kostamuksessa tallennettujen perimätie-
tojen mukaan kolmen kantasuvun edustajat
ovat muuttaneet Vienan Karjalaan Suomen puo-
lelta: Vataset Leppävirroilta⁴⁰ tai Iisalmesta⁴¹,
Pöksyset Kiuruvedeltä⁴² ja Ruhoset Iisalmesta.⁴³

On toki mahdollista, että keskiaikaiset karja-
laiset lainasivat -vesi-loppuisen nimeämistyyppin
venäläisiltä. Karjalaa koskevissa venäjänkielisis-

sä 1400- ja 1500-luvun asiakirjoissa käytetään
melko usein termiä воды (suomeksi 'vesi') mer-
kitsemässä tai osoittamassa juuri erämaavesis-

39. Matti Pöllä (1995) *Vienan Karjalan etnisen koostumuksen muutokset 1600–1800-luvulla*, Helsinki: SKST 635, 172.

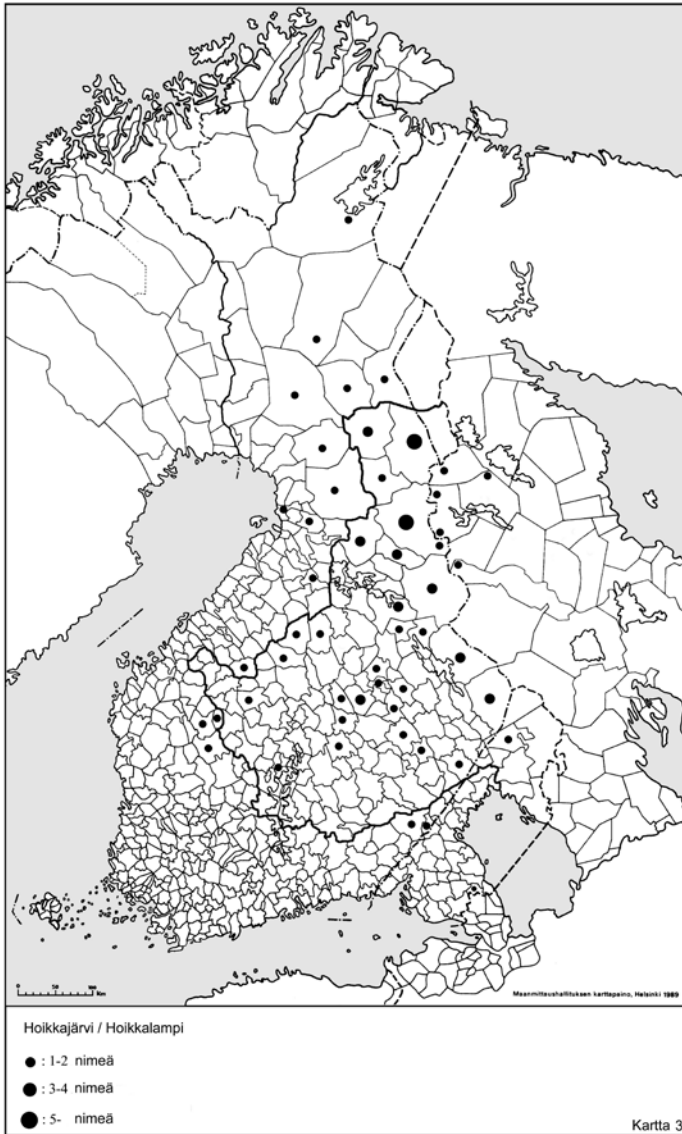
40. Itkonen (1928) 1.

41. J. W. Juvelius (1888) *Muistoja Pohjoisen Venäjän Karjalan muinaisuudesta*, Helsingissä: SKS, 65.

42. Juvelius (1888) 65.

43. Juvelius (1888) 65. Muistutan, että näiden kylien nimestössä on -vesi/-vezi-perusosan sisältäviä paikannimiä.

töjä, jossa oli kala-apajia. Voidaankin ajatella, että tässä merkityksessä termiä käytettiin alun perin myös keskiaikaisessa Karjalassa. Mainitaanhan Pähkinäsaaren rauhansopimusasiakirjassakin karjalaisten nautinta-alueilla olevia -vesi-loppuisia kalastusalueita.⁴⁴

Hoikka-

Kartasta 3 näemme, että Hoikka-malli esiintyy laajasti savolaismurteiden alueella. Malli on erittäin produktiivinen mm. Itä-Kainuussa, ja onkin

mahdollista olettaa, että se on kulkeutunut itään Vienan Karjalaan nimenomaan Kainuusta. Viennassa on viisi esimerkkiä sen käytöstä: Pistojärven Kantoniemessä, Uhtuan Röhössä, Vuokkiniemen Latvajärvellä ja Vuonnisessa sekä Suomussalmen Hietajärvellä. Ne kaikki ryhmittyvät pääasiassa vain Vienan länsiosaan eikä tämän

44. Vrt. myös karjalan sana vedovezi 'nuotanvetokohta'. *Karjalan kielen sanakirja*. Kuudes osa.

alueen ulkopuolella ole muita esimerkkejä. Vienan Karjalan muilla alueilla ja karjalaisten asutuksilla alueilla Vienasta etelään Laatokan alueella saakka käytetään Kaita-nimimallia. Näin ollen Hoikka-malli Länsi-Vienassa voi olla savolaista alkuperää.

Claes Claessonin kartassa vuodelta 1650 Vienassa Latvajärven tienoilla on mainittu Hoikkaniminen järvi muodossa *Hoika Jerfui*.⁴⁵ Tämä antaa mahdollisuuden arvioida mallin kronologisia leviämisrajoja Savosta tulleen väestön keskuudessa. Kuten tiedetään, Kainuun asuttaminen Savosta alkoi 1500-luvun puolivälissä, mutta nykyinen asutus on peräisin vain 1600-luvulta.⁴⁶ Onkin melko todennäköistä, että käsiteltävän nimityypin leviäminen Vienan Karjalaan voidaan ajoittaa juuri 1600-luvulle.

Kolmisoppi

Itä-Suomen nimistöissä tunnetaan myös Kolmisoppi-vesistömalli, jonka levikki sijoittuu selvästi savolaismurteiden rajoihin. Tämä seikka viittaa vahvasti siihen, että malli on Suomessa savolaista alkuperää.

Kolmisoppi-paikannimi palautuu yhdyssanaan, jonka merkitys on 'kolmikulmainen'. Alun perin sisänurkkaa tarkoittanut soppi-sana tunnetaan laajalla itäsuomalaisella alueella, joka ulottuu Laatokalta Päijänteen pohjoispuolitse Maanselälle asti. Länsi-Suomessa, Kainuussa ja Pohjois-Suomessa samassa merkityksessä käytetään loukko-sanaa.

Kolmisoppi-malli esiintyy pääasiassa vesistönimissä, mutta sitä tavataan muidenkin luontokohteiden nimissä.⁴⁷ Kartalta nähdään, että mallin levikki on melko yhtenäinen ja kaikissa tapauksissa kyse on maastokohdista, jotka ovat kolmiomaisia muodoltaan. Tätä todistavat sekä oppaiden selitykset että maastokohtien karttakuvat.

Eero Kiviniemen oletuksen mukaan tyyppi on voinut syntyä Suur-Savossa jo keskiajalla,⁴⁸ koska Savon maakirjassa vuodelta 1561 mainitaan Kolmisoppi-nimiä Oulujärven rantamilta asti

Kolmensoppissen eteläpä (Juva 1562), *Kolmisoppi Järfioi* (Pellosniemi 1561)⁴⁹ (NA), *Kolmi sopen ierf-fuen mäki* (Tavisalmi 1562–1564).⁵⁰

Nimityypin savolaisuudesta puhuu myös sen puuttuminen Laatokan Karjalasta sekä Länsi- ja Etelä-Suomesta. Mallin levinneisyys Päijät-Hämeessä ja Kainuussa on näin olleen epäilemättä sidoksissa juuri savolaisasutuksen leviämiseen. Päijät-Hämeessä tyyppi esiintyy lähinnä kooltaan pienten vesistöjen nimissä, mikä osoittaa, että tyyppi täällä alueella on suhteellisesti nuori. Pohjois-Suomessa vuorostaan on vain muutamia mallin pohjalta muodostettuja hajanimiä, mutta nekin ovat melko varmasti savolaisasutuksen leviämisen tulos. Nimien puute Pohjanmaalla selittyy järvien vähäisyydellä.⁵¹

Vienan Karjalasta on tallennettu vain yksi tätä tyyppiä edustava nimiesiintymä: Kolmisoppi (järvi) Kontokki-kylän tienoilla. Mallin ole-massaolo Vienan länsiosassa sopii hyvin yhteen Suomessa sijaitsevan yhtenäisen levikkialueen kanssa (kartta 4). Kontokin Kolmisoppi-nimi on-

45. *Kajaanin pitäjän maantieteellinen kartta*. Kainuun Liiton teettämä näköispainos. MH 107/2 D 3/1. Kansallisarkisto.

46. Alpo Räisänen (1990) 'Zur Entstehung des Namengutes in der Einöde Kainuus', *Namenkunde in Finnland, Studia Fennica* 34. Pieksämäki, 107.

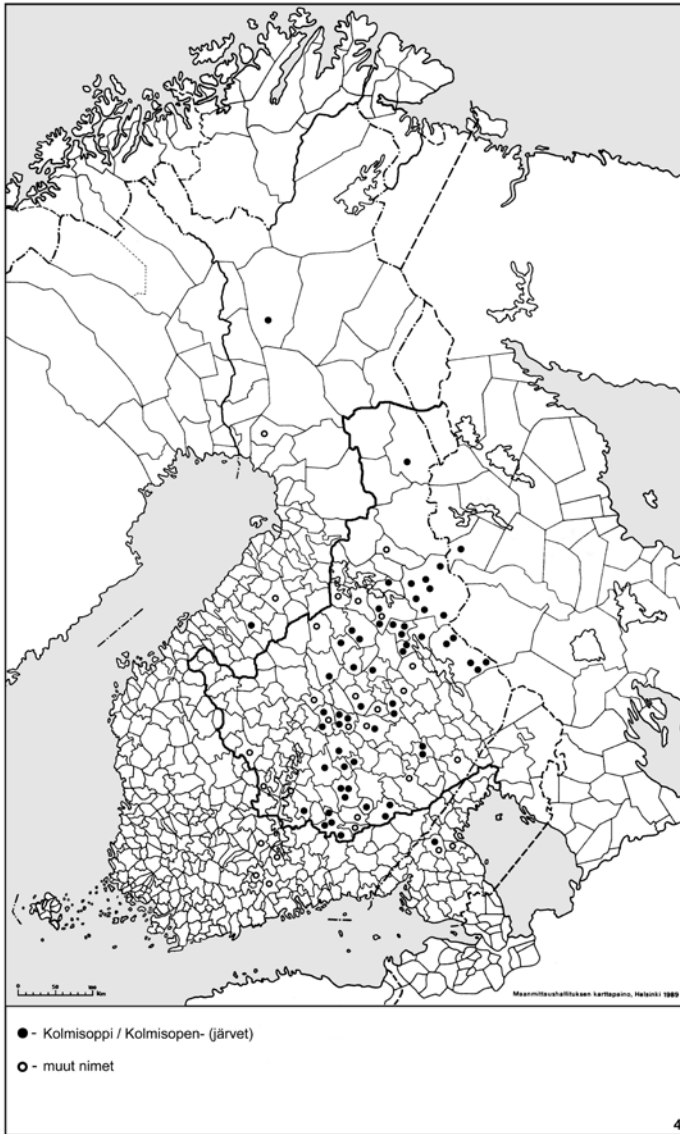
47. Muut Kolmisoppi-nimet ovat mäkien, talojen ja kulttuuripaikkojen nimiä ja ne edustavat samaa mallia kuin vedenkokoumien nimet. Muunlaisia paikkoja tarkoittavien nimien nimeämisperusteet ovat suurin piirtein samoja, kuin vedenkokoumien nimissä. Kyseessä on paikkoja (esim. peltoja, nurmia), jotka ovat kolmionmuotoisia (kolmikulmaisia) tai kolmikielekkeisiä. Esimerkiksi Kolmisopenmäki (Vuolijoki) on kohouma, jossa on kolme suohon pistävää kielekettä; vrt. myös Kolmisopenpelto (Vehmersalmi), joka sijaitsee kolmen tien risteyksessä (Nimiarkisto). Ne edustavat samaa mallia kuin vedenkokoumien nimet.

48. Eero Kiviniemi (1977) *Väärät vedet. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa*. Helsinki: SKS, 67.

49. *Nimiarkisto*, Kotus, Helsinki.

50. Timo Alanen (2009) *Säämingin Rantasalmen maantarkastusluettelo vuosilta 1562–63*, Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 122.

51. Kiviniemi (1977) 68.

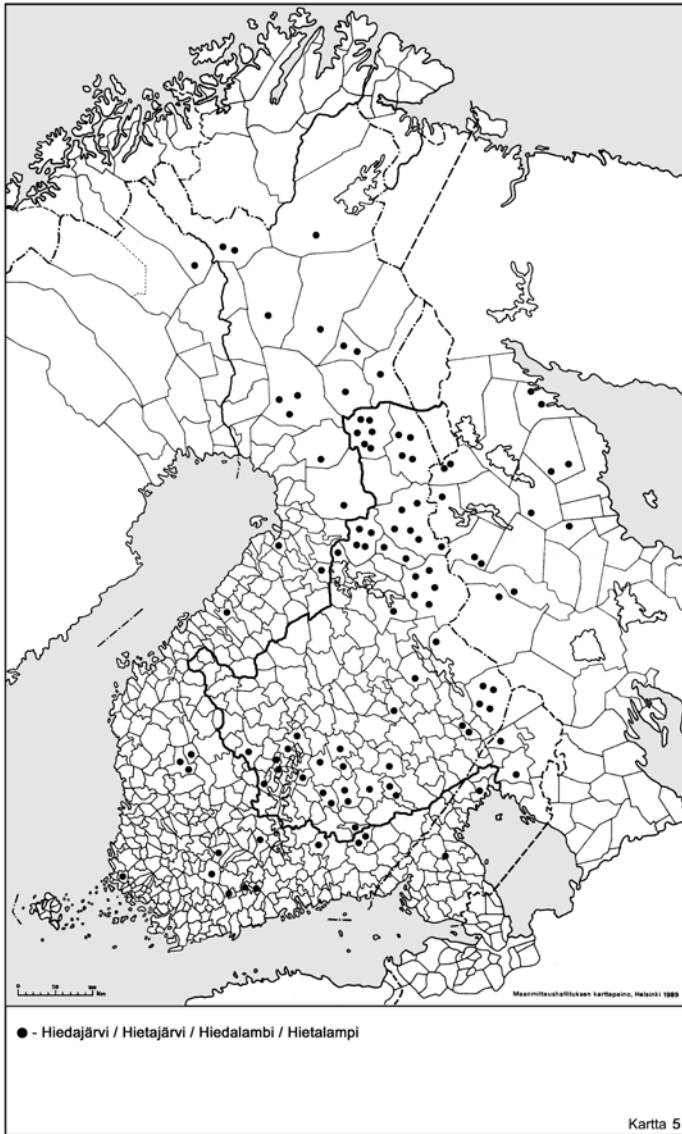

4

kin mitä ilmeisimmin samaa alkuperää kuin vastaavat nimet Suomen Pohjois-Karjalassa ja Kainuussa, mikä puolestaan todistaa sitä, että malli on tullut Vienaankin Suomen puolelta mahdollisen väestöliikkeiden myötä. On todennäköistä, että tähän aikakauteen on mahdollista ajoittaa myös nimen synty Vienan Kontokkiin. Perimätiedon mukaan paikallinen Petrovien suku on tullut Kontokkiin Suomesta. Kontokissa Petrovit asuivat perinnäisesti (vanhastaan) Mäkkälä-nimisessä kyläosassa. Kotuksen nimistökoel-

man mukaan ainoa Mäkkä-vartaloa sisältävä paikannimi tunnetaan Savossa Rantasalmen Asikkalassa (vrt. Mäkkälänniemi).⁵² Täten voidaan olettaa, että suvun edustajat ovat voineet tuoda mukanaan Viaan entiseltä asumapaikalta myös käsiteltävän mallin. Toisaalta Rantasalmen pitäjässä ei ole tallennettu Kolmesoppi/Kolmesopen-alkuista nimistöä. Siitä syystä kysymys jää kuitenkin avoimeksi.

52. Nimiarkisto, Kotus, Helsinki.

Hietajärvi/Hietalampi

Hieman vastaavan esimerkin tarjoaa itäsuomalainen *Hietajärvi/Hietalampi*-vesistönimimalli, joka esiintyy Venäjän Karjalassa 12 tallennetussa paikannimessä. Suomen murrearkiston kokoelman mukaan hietä-appellatiivi merkityksessä 'hiekkä' tai 'hieno hiekkä' on levikiltään länsisuomalainen. Samaan aikaan se esiintyy vähäisessä määrin myös savolaismurteissa.⁵³ Sana on tunnettu myös karjalan kielessä sekä inkeröismurteissa⁵⁴, joissa samoin kuin suomen itämurteissa

on laajalle levinnyt myös hiekkä-sana samassa merkityksessä. Veikko Ruoppilan mukaan karjalassa ja inkeröisessä sanat 'hietä' ja 'hiekkä' ovat olleet olemassa samanaikaisesti jo vanhastaan. Hän huomauttaa edelleen, että Suomessa samoilla seuduilla molempia sanoja käytetään rin-

53. *Suomen murteiden kokoelma*. Kotus. Helsinki; Suomen murteiden sanakirja. Kolmas osa. Päätoimittaja: Tuomo Tuomi, Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1992.

nakkaisesti, vaikkakin toinen tavataan usein pikemminkin nimistössä, toinen taas kansankielessä.⁵⁵

Mallin kartoittaminen osoittaa (kartta 5), että Suomessa suurin osa Hietajärvi/Hietalampi-nimisiä järviä sijaitsee savolaismurteiden alueella, hieta-appellatiivin päälevikkialueen ulkopuolella. Nimimalli lienee melko vanha, sillä se tavataan Venäjän (Novgorodin) ja Ruotsin rajalinjan kuvauksessa Karjalan kannaksella sijaitsevan paikan nimenä jo vuonna 1400 (*Hetajärfwij*).⁵⁶ Toinen varhainen maininta Hieta-alkuisesta järvestä on vuodelta 1475 Lounais-Suomesta Vehmaalta (*Hetaierff*).⁵⁷ Tämä järvi on olemassa nykyäänkin. Kirjallisten lähteiden mukaan käsiteltävä tyyppi tunnettiin 1500-luvun keskipaikkeilla myös Hämeessä (*Hetaierffui* niin Lammissa⁵⁸ kuin Jämsässä⁵⁹). Varhaiset maininnat asiakirjoissa eivät kuitenkaan osoita, että mallin olisi täytynyt syntyä Länsi-Suomessa.

Hämeeseen Hietajärvi/Hietalampi-malli on nähtävästi kulkeutunut Savon eteläosista joskus 1500-luvun alku- tai keskivaiheessa. Asiakirjatiedot osoittavat nimittäin, että hieta-sana esiintyi eteläsavolaisissa murteissa 1500-luvun alkupuolella: *Hetapeldo* (Tavinsalmi), *Hetasalmen peldo* (Rantasalmi), *Hetalaxi* (Pellosniemi).⁶⁰ Täällä on tallennettu myös käsiteltävä malli: vrt. *Heetajerfwenkangas* (Visulahti), *Hietaierffuibij* (Juva), *Hetenlammin kangas* (Sääminki).⁶¹

Nimen esiintymistä voidaan selittää seuraavalla tavalla: hämäläisväestön mukana uusille asuma- tai eräalueille levinnyt hieta-sana esiintyi joskus keskiajan puolivälissä myös Etelä-Savossa, jossa myöhemmin syntyi käsiteltävä nimimalli. Keskiajan malli kulkeutui myöhäisemmän savolaisasutuksen mukana sittemmin takaisin Hämeeseen. Etelä-Savosta malli levisi asutuksen mukana myös Pohjois-Karjalaan ja sieltä edelleen Suomen pohjoisosiin. Erityisen mielenkiintoisia ovat Vienan Karjalan naapurustossa Kainuussa tavattavat paikannimet, koska levikki-alueen perusteella Hietajärvi-malli on kulkeutunut nähtävästi Venäjän Karjalaan juuri Kainuus-

ta. Kuhmossa Hieta-alkuisia järvennimiä tavataan jo edellä mainitussa Claes Claessonin kartassa vuodelta 1650 (*Hetaj.* ja *Hetajerfui*).⁶² Kainuunhan asutettiin pääasiassa Etelä-Savosta ja Pohjanmaalta suuntautuneiden uudisasutusvirtojen myötä.⁶³

Kartalta nähdään, että Pohjanmaan nimistölle tämä tyyppi on käytännössä tuntematon, mutta sen sijaan hieta-alkuiset nimet ovat tällä alueella yleisiä. On mahdollista olettaa, että Pohjanmaalta muuttanut väestö on omaksunut Etelä-Savosta kulkeutuneen mallin, ja juuri siitä syystä tyyppi on saanut Kainuussa ”toisen elämän” ja laajahkon levikin. On myös esitetty, että hieta-nimi on päässyt Kainuun murteeseen juuri Pohjanmaalta levinneen asutuksen myötä.⁶⁴

Hietajärvi/Hietalampi-tyyppi ei nähtävästi ollut produktiivinen kovin pitkään Etelä-Savossa, koska nimeämismallia tavataan Savon keski-osista vain harvoin. Sitä ei myöskään ole tavattu 1500–1600-luvulla Savon keskiosista Ruotsin Vermlantiin muuttaneen savolaisväestön kielestä eikä nimistöstä.⁶⁵

54. *Suomen sanojen alkuperä*. Etymologinen sanakirja. I. Helsinki 2001.

55. Veikko Ruoppila (1967) *Kalevala ja kansankieli*. Helsinki, 70.

56. *Finlands medeltidsurkunder –1400* (1910), Helsingfors, 485.

57. *Finlands medeltidsurkunder 1451–1480* (1924), Helsingfors, 415.

58. Jaakko Teitin valitusluettelo Suomen aatelistoa vastaan v. 1555–1556. *Todistuskappaleita Suomen historiaan* (1894), Helsingissä, 209.

59. *Nimiarkisto*, Kotus, Helsinki.

60. *Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–1565*. Suomen vanhimmat tuomiokirjat. (1954), Helsinki, 146, 152, 177.

61. *Nimiarkisto*, Kotus, Helsinki.

62. *Kajaanin pitäjän maantieteellinen kartta*. Kainuun Liiton teettämä näköispainos. MH 107/2 D 3/1. Kansallisarkisto.

63. Lauri Kettunen (1947) 'Savolaismurteiden synty ja levinneisyys', *Savon historia*. I osa. *Esihistoria ja keskiaika*, Kuopio, 81.

64. Ruoppila (1967) 70.

65. *Suomen murteiden kokoelma*. Kotus: Helsinki.

Osa Hieda-/Hieta-alkuisista paikannimistä on voinut syntyä myös Karjalassa itsessään. Voidaan esimerkiksi epäillä Vienan Karjalan keski- ja itäosien Hiedalambi/Hiedajärvi-paikkannimien savolaista alkuperää, koska savolaisjälkiä nimistössä ilmenee tavallisimmin ainoastaan Vienan länsiosissa ja Anuksen läänin luoteisosissa. Voidaankin kysyä, eikö tyyppi saattaisi olla karjalaista juurta Venäjän Karjalassa.

Hieda-määriteosa onkin melko varhain tallennettu myös Karjalassa. Tästä todistaa esimerkiksi Äänisjärven *Хедостров* eli *Hiedasuari, josta on asiakirjassa mainita vuodelta 1375. Tosin asiakirjaa on pidetty väärennöksenäkin, joka olisi laadittu 1500- tai ehkä vasta 1600-luvulla.⁶⁶ Sitä huolimatta tieto Hieda-alkuisesta nimestä on arvokas, koska sen valossa voidaan arvella sanan olleen olemassa silloisen Karjalan itämerensuomalaisten (ehkä karjalais-ten) kielessä ainakin 1500- tai 1600-luvulla. Hieda-määrite esiintyy myös kolmen Vienanmeren saaren nimessä. Näiden saarien nimet on ajoitettava viimeistään 1500-luvulle, koska sen jälkeen Vienanmeren rannikko alkoi venäläistyä eikä huomattaville maastokohteille voinut enää syntyä uusia itämerensuomalaisia nimiä.

Savolaiset Karjalan asuttajina

Nimiaineiston valossa voidaan siis tulkita, että eräiden Venäjän Karjalan nimistössä esiintyvien vesistönimien olemassaolo on savolaisasutuksen leviämisen tulos. Vaikka edellä käsitellyt nimeämismallit ovat Savossa hyvin eri-ikäisiä alkuperältään, ovat ne rajantakaisessa Karjalassa mitä ilmeisimmin suhteellisesti nuoria ja peräisin parhaimmassakin tapauksessa vain noin 1600-luvun alusta. Vertailualueeksi sopii tässä tapauksessa Kainuun nykyinen asutus. Käsiteltyjen paikannimien suhteellista nuoruutta todistaa myös niiden koko. Suurin osa nimistä esiintyy pienten paikkojen nimityksissä, joita käyteen ainoastaan yksittäisten kylien mikronimistössä. On mahdollista myös tulkita asiaa niin, että väestöä on tullut savon murrealueen eri osil-

ta, mm. Suur-Savosta, Pien-Savosta, Pohjois-Karjalasta ja Kainuusta. Täten nimistö tukee osaltaan historiallisten lähteiden perusteella tehtyjä päätelmiä siitä, että Karjalaan etenkin Vienaan länsiosiin muutti väkeä Suomen puolelta jo 1600-luvulla.⁶⁷

Tämä tutkimus on näin entisestään vahvistanut käsitystä Pohjois-Karjalan ja erityisesti Kainuun tärkeästä roolista tässä prosessissa ja näiden alueiden vahvasta asemasta Karjala-kontaktien suomalaisena rajapintana. Samasta todistavat myös Savo-alkuiset paikannimet, jotka voivat olla Savosta Karjalaan suuntautuneen muuttoliikkeen myötä syntyneitä. Venäjän Karjalan länsiosissa on tallennettu kolme Savo-alkuista nimitystä: vrt. Savonurmi Kibossa Repolan pitäjässä, sekä Savo(n)kallivo ja Savoniemi⁶⁸ Vienassa Vuokkiniemen pitäjässä, Tollojoella ja Vuonnisessa. Savo(n)-alkuisten paikannimien levikki Suomessa kuvaa etnistä tilannetta 1500–1600-luvun vaihteessa (kartta 6).⁶⁹ Savolaisasutus ei siis vielä siihen aikaan ulottunut Savonlinnan läänin pohjoisrajan yli eli nykyisen Pohjois-Savon pohjoisen rajan (Kiuruvesi-Vieremä-Sonkajärvi-linjan) yli. Nykyinen Kainuu onkin tuona aikana ollut nähtävästi ainoastaan karjalaisten ja osittain Pohjois-Pohjanmaan asukkaiden eräalueena.

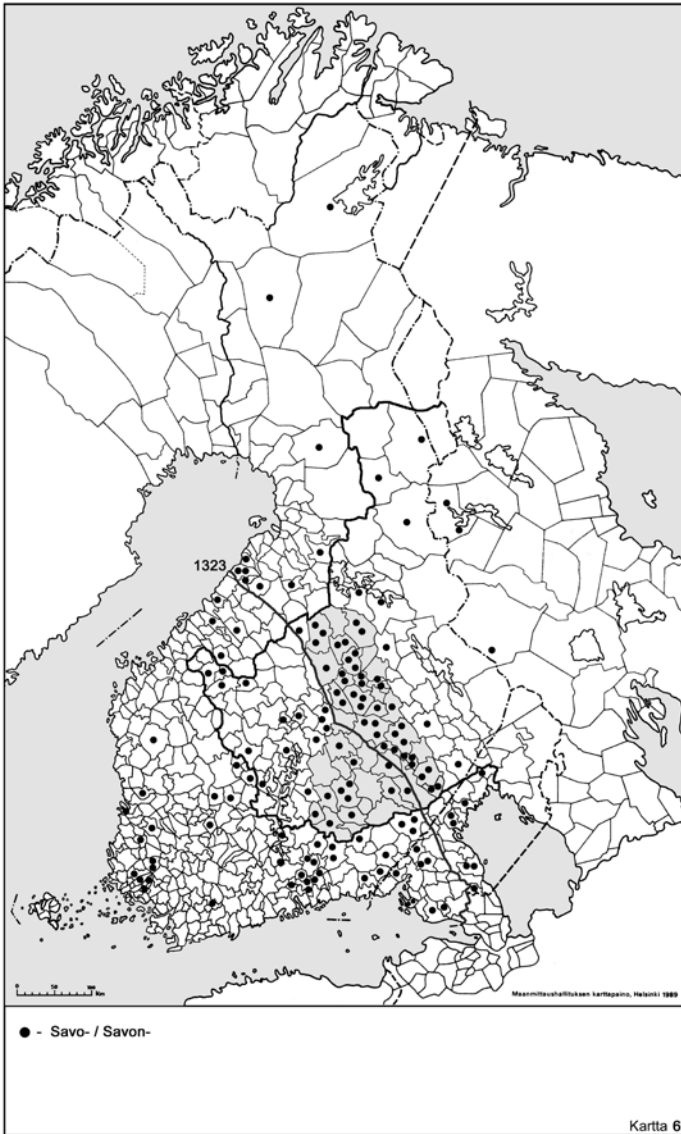
66. *Материалы по истории Карелии XII–XVI вв.*, (1941), Петрозаводск, 386.

67. Pöllä (1995) 100–105; 154–157.

68. Savoniemi on Vuonnisessa oleva niemi ja tämän paikannimen kantana saattaa olla henkilönnimi, kun tiedetään, että kylässä mainitaan vuonna 1678/79 sukunimi Savujev, Pöllä (1995) 84, (vrt. karj. Savo(i) – ven. Savva, kreik. Sabbas).

69. Pähkinäsaaren rajan kulku maastossa Sisä-Suomessa on kyseenalaistettu viime aikana. Olen merkinnyt sen levikkikartalle siitä syystä, että se seuraa pääpiirteissään melko tarkasti Suur-Savon ja Pien-Savon välistä rajaa, sekä pohjoisempana Pien-Savon ja Hämeen rajaa. Täten sillä oli mielestäni jonkinlainen asutushistoriallinen tausta ainakin 1540-luvulla ja varmasti aikaisemminkin. Kysymys vaatii kuitenkin jatkotutkimusta. – *Nyt julkaistu Denis Kuzminin artikkeli on läpikäynyt tieteellisen vertaisarvioinnin.*

Savo-nimien levikkikartta kertoo myös siitä, että Pien-Savo on ollut joskus alue, jossa tapahtui aktiivisia karjalais-savolaisia kosketuksia. Vienassa

tallennettu muistitieto kertoo, että osa ”Ruotsista” eli Suomesta muuttuneista suvuista on kotoisin juuri Pien-Savosta.